

Kraków, 26.07.2023

Dr hab. Klaudia Stala, prof. PK
Katedra Historii Architektury i Konserwacji Zabytków
Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej
Ul. Kanonicza 1, Kraków

Recenzja pracy doktorskiej Pana mgr Tomasza Kastka

pt. „Obwarowania lewobrzeżnego Wrocławia w XIII-XIV w. na podstawie badań południowego pasa zewnętrznego obwodu obronnego.”

wykonanej pod kierunkiem prof. dr hab. inż. arch. Małgorzaty Chorowskiej

1. Temat pracy

Tematem przedłożonej do recenzji dysertacji doktorskiej są przekształcenia obwarowań lewobrzeżnego Wrocławia, jakie miały miejsce na przestrzeni XIII i XIV wieku. Pracę wykonano w oparciu o analizę stanu badań, kwerendę archiwalną, badania wykopaliskowe (w tym prowadzone przez autora dysertacji) oraz metodę komparatystyki zastosowaną do zestawienia nawarstwień kulturowych i budowlanych z zabytkowym materiałem ruchomym pozyskanym w trakcie badań terenowych i zachowanym materiałem ikonograficznym.

2. Struktura pracy

Praca składa się z dwóch tomów. Tom I zawarty na 135 stronach stanowi główną merytoryczną część rozprawy doktorskiej. Tom II zawarty na 183 stronach jest katalogiem stanowisk archeologicznych analizowanych w pracy. Liczba przedłożonych do recenzji stron tekstu wraz z ilustracjami wynosi sumarycznie 318. Oba tomy są bogato ilustrowane, należy podkreślić wysoką jakość szaty graficznej, na którą składa się bogata dokumentacja z badań terenowych (fotograficzna / ortofoto), rysunkowa (profile archeologiczne i plany wykopów, przekroje i rzuty architektoniczne) oraz archiwalia (kopie planów, historycznej panoramy Wrocławia, szeroko rozumiane graficzne materiały poglądowe). Tom I składa się z sześciu rozdziałów i bibliografii. W rozdziale 1 opisane zostały: cel, zakres, metody pracy, stan badań oraz zagadnienia terminologiczne i topograficzne, w rozdziale 2 omówiono skróconą historię kształtowania się lewobrzeżnego Wrocławia do 1300

roku, rozdziały 3 i 4 stanowią *meritum* rozprawy i są analizą zebranych przez autora danych, dotyczących przeobrażeń fortyfikacji lewobrzeżnego Wrocławia w XIII i XIV wieku oraz ich wzajemnych relacji stratygraficznych. Rozdział 5 to wnioski wyciągnięte z powyższych analiz, które pozwoliły autorowi na reinterpretację poglądów dotyczących w/w obwarowań, rozdział 6 jest wzmianką o ekspozycji w tkance miejskiej i przykładach upublicznienia odsłoniętych reliktyw, rozdział 7 stanowi podsumowanie rozważań podjętych w dysertacji. Tom I zakończony jest spisem literatury przedmiotu. Katalog stanowiący tom II niniejszej dysertacji zawiera zestawienie 60 stanowisk archeologicznych, które są podstawą analityczną dla tomu I. Informacje na temat każdego ze stanowisk zebrano i opracowano w szablonowy sposób, stosując ujednolicony układ opracowania. Każdy opis stanowiska archeologicznego wzbogacony został o istotne materiały graficzne tj. profile archeologiczne i plany, rzuty i przekroje oraz liczną dokumentację fotograficzną z wykopów archeologicznych, w tym jak domniemuję, zdjęcia autora. Tom II zawiera na ostatniej stronie plan Wrocławia w skali 1:2000?, na którym naniesiono wszystkie stanowiska ujęte w katalogu, w celu dokładnej identyfikacji lokalizacji reliktyw obwarowań i fortyfikacji odsłoniętych w badaniach wykopaliskowych.

3. Charakterystyka formalna pracy

Praca posiada logiczną i przejrzystą konstrukcję. Cel, zakres chronologiczny i obszarowy rozprawy zostały sprecyzowane i ujęte we wstępie zgodnie z przyjętymi wymogami. Wstęp został podzielony przez autora na trzy podrozdziały. W części 1.1 obok celu i ram chronologicznych zostały opisane zastosowane przez doktoranta metody badawcze. Podrozdział 1.2 dotyczy omówienia przez autora terminologii używanej przez niego w dysertacji, ale w kontekście obwarowań lewobrzeżnego Wrocławia. Jest to zatem uściślenie i doprecyzowanie nazewnictwa fachowego, powszechnie przyjętego przez badaczy architektury obronnej, ale w odniesieniu do konkretnych omawianych w pracy zjawisk i form tej architektury, odkrytych w trakcie prac archeologicznych na omawianym w dysertacji obszarze. Taki zabieg pozwolił autorowi na posługiwanie się w dalszej części rozprawy terminologią w sposób uproszczony, co wpłynęło na klarowność przekazu tekstowego. Podrozdział 1.3 to stan badań, będący niezbędnym elementem i punktem wyjścia do każdej pracy naukowej. Na 10 stronach został zebrany i omówiony materiał z badań terenowych, opracowań i publikacji oraz materiałów archiwalnych. Daje to rzetelny pogląd na obecny stan wiedzy oraz przeszłe i istniejące interpretacje badań w wyżej wymienionym temacie. Jest to zarazem obraz zmieniających się lub czasami równolegle funkcjonujących w przestrzeni naukowej teorii, uświadamiający potrzebę podjęcia tego zagadnienia w dysertacji doktorskiej. Przedstawiony stan badań

zebrany został w wystarczającym zakresie do przeprowadzenia badań analitycznych. Rozdział 2 dotyczy formowania się obwarowań lewobrzeżnego Wrocławia do końca XIII wieku. Rozpoczyna się zawartym na 13 stronach opisem sytuacji geologicznej i topograficznej, danych historycznych, oraz trzech podstawowych koncepcji dotyczących miejsca i początków kształtowania się miasta. Tekst opiera się w dużej mierze na dostępnych dokumentach historycznych i innych materiałach źródłowych. Rozdział 3 jest omówieniem i analizą przedmiotowej tematyki, czyli obwarowań XIII – wiecznych i składa się z dwóch podrozdziałów. Podrozdział 3.1 dotyczy analizy pozostałości po ziemnych obwarowaniach Wrocławia o konstrukcji ziemno-piaszczysto-faszynowej, podrozdział 3.2 dotyczy pozostałości współistniejących z obwarowaniami ziemnymi. W podrozdziale 3.1. autor wyróżnił 9 jednostek stratygraficznych, w skład których weszły warstwy geologiczne oraz antropogeniczne, będące warstwami budowlanymi związanymi z konstrukcją wału faszynowego. Autor szczegółowo omówił każdą z jednostek, zarówno pod kątem składu, kolorystyki itp. (brak jest danych dotyczących głębokości zalegania i miąższości warstw), a także przedstawił własne autorskie interpretacje uchwyconych w obrębie wyszczególnionych jednostek materiałów. Rozdział 4 jest kolejnym, będącym analizą zebranych materiałów z przedmiotowej tematyki i dotyczy zachowanych pozostałości po XIV-wiecznym systemie obronnym Wrocławia. Jest to obszerny rozdział zawarty na ss.46-98 z czterema podrozdziałami, w których doktorant omawia poszczególne elementy systemu obronnego tj. bramy (Oławska II 4.1.1., Sakowa 4.1.2., Świdnicka 4.1.3.), baszty, mur obronny i fosę zewnętrzną. Każdy z podrozdziałów rozpoczyna się krótką historią i stanem badań oraz dokładnym opisem i stanem zachowania obiektu. Rozdział 5 zatytułowany „Fazy rozwoju lewobrzeżnego Wrocławia w okresie średniowiecza” jest pierwszym etapem podsumowania badań i wyciągnięcia wniosków dotyczących przeobrażeń obwarowań miasta w XIII i XIV wieku, oraz to co bardzo ważne, ich wzajemnych relacji stratygraficznych. Dokładna analiza wyników badań terenowych pozwoliła autorowi na przedstawienie w tym miejscu etapowego procesu budowlanego całego omawianego systemu obronnego oraz technik, technologii i zastosowanych metod związanych ze specyfiką konstruowania obwarowań murowanych na koronie wału. Rozdział 6 dotyczy stanu zachowania i istniejących ekspozycji w tkance współczesnego Wrocławia. Rozdział 7 stanowi zakończenie i podsumowanie badań autora, który w wyniku przeprowadzonej analizy zebranych materiałów w formie finalnej zaprezentował autorską reinterpretację przekształceń badanych obwarowań, rekonstruując kolejność wprowadzania obwodów i dzieł obronnych na przestrzeni XIII

i XIV wieku. Ostatnie strony niniejszej dysertacji stanowi spis literatury w liczbie 265 pozycji ujęty jako rozdział 8.

Tom II to wspomniany powyżej katalog zawierający opracowanie 60 stanowisk archeologicznych z terenu Wrocławia, na których wystąpiły relikty obwałowań istotne dla tematyki podjętej w niniejszej dysertacji

4. Ocena merytoryczna pracy

Pod kątem merytorycznym pracę oceniam wysoko. Temat rozprawy podjętej przez doktoranta jest nadal przedmiotem dyskusji w środowisku specjalistów i wynikał z niedostatków materiałów naukowych, które nie pozwalały na jednoznaczne rozstrzygnięcia. Ponowne podjęcie tego tematu związane jest z nowo odkrytymi źródłami informacyjnymi, pozyskanymi w trakcie badań archeologicznych, ich liczba, w tym materiał zabytkowy w znacznej części niepublikowany, wykazywał potencjał do podjęcia próby reinterpretacji dotychczasowych poglądów, czego dokonał doktorant w sposób świadczący o jego umiejętności przeprowadzenia poprawnej analizy badawczej zakończonej konkluzją i o dojrzałości naukowej.

Za cenne uważam ponadto:

a. doświadczenie zawodowe doktoranta jako badacza pracującego w terenie, w strefie miejskiej, co pozwoliło mu na poprawną interpretację zebranego materiału.

b. osobiste uczestnictwo w badaniach na sporej liczbie stanowisk archeologicznych ujętych w rozprawie, co oznacza znajomość tych stanowisk i problematyki na nich występującej z autopsji

c. dużą wiedzę historyczną autora dysertacji pozwalającą na uwzględnienie zależności historycznych, gospodarczych, społecznych w kwestii rozwoju i przekształceń obwarowań miejskich oraz płynne poruszanie się w tym temacie.

d. zgromadzenie w jednym opracowaniu dostępnego na dzień dzisiejszy materiału dokumentacyjnego dotyczącego w/w zagadnienia, w tym co istotne, dokumentacji z badań terenowych z I ćwierci XXI wieku, a więc najnowszych i często nieupublicznych wcześniej

e. bogaty zbiór dokumentacji ikonograficznej przede wszystkim mam tu na myśli fotografie z wykopów min. ortofoto, profile archeologiczne, przekroje architektoniczne, plany, rzuty

W efekcie przeprowadzonej analizy autor przedstawił oryginalne wnioski proponując merytorycznie uzasadnioną rekonstrukcję kolejności wprowadzania obwodów i dzieł obronnych w lewobrzeżnym Wrocławiu w XIII i XIV wieku, przeanalizował wzajemne relacje i kontekst względem ziemnych i murowanych obwarowań w badanym okresie, w sposób uzasadniony metodologicznie, na podstawie chronologii względnej zachowanej stratygrafii archeologicznej wydatował powstanie wału ziemno-

piaszczysto-faszynowego na I połowę XIII wieku, zrekonstruował procesy budowlane, w tym na podkreślenie zasługuje autorska teoria poparta zachowanymi relikdami architektonicznymi dotycząca etapowości wznoszenia murów obronnych (s.101-104) podważył istniejącą w literaturze przedmiotu teorię dotyczącą czasu powstawania baszt, przedstawiając alternatywną i uzasadnioną materiałem dowodowym koncepcję (s. 101, przyp. 410), stwierdził, iż baszty nie były budowane od fundamentów, tylko od pewnych wysokości, co pozwoliło wytłumaczyć brak uchwytności wielobocznych baszt w badaniach archeologicznych, a widniejących w źródłach ikonograficznych (s. 104) oraz przeanalizował problematykę posadowienia murów obronnych na koronie wału, biorąc pod uwagę trudności techniczne i konstrukcyjne, co uzasadniło i wyjaśniło zastosowane w przeszłości metody budowlane (s.103) , rozpoznał strukturę wału ziemno-piaskowo-faszynowego oraz zidentyfikował dwie bramy w obrębie jednostki stratyfikacyjnej nr 9 wzniesione według niego przed powstaniem XIV-wiecznego obwodu obronnego i wydatował je na XIII wiek (s. 42)

5. Uwagi szczegółowe

5.1. Uwagi merytoryczne:

5.1.a W rozdziale 3 w opisie jednostek stratyficznych przydatna byłaby informacja o głębokości zalegania każdej warstwy oraz jej miąższości, do tego rozdziału należałoby dodać ilustrację z układem warstw oraz ich identyfikacją po nadanych numerach. Ze względu na to, iż szczegółowe rozpoznanie wału ziemno-piaskowo-faszynowego, jego nawarstwień, uogólnionych wymiarów oraz konstrukcji jest dziełem autora dysertacji cenna byłaby autorska propozycja rekonstrukcji fazy z I poł XIII wieku oraz fazy z usytuowanym murem obronnym na koronie wału z II połowy tego wieku wykonana w dowolnej formie graficznej , a nie tylko opisowej. W tomie II przy opisie stanowisk brakuje nazwisk osób prowadzących badania terenowe, nie zawsze jest to tożsame z podanymi poniżej publikacjami.

5.1.b.Rozdział 5 jest według mnie zbędną dygresją, nie związaną z *meritum* pracy. Kwestia sposobu zabezpieczenia, ochrony i ekspozycji dziedzictwa archeologiczno-architektonicznego stanowi bardzo szerokie spektrum zagadnień i problemów konserwatorskich, które nie są przedmiotem niniejszych rozważań, a w tym układzie zaburzają płynność narracji i spójność pracy. Tutaj potraktowane są wyrywkowo i enigmatycznie, zatem w tej formie nie powinny stanowić odrębnego rozdziału. Ewentualnie można kwestię stanu zachowania relikatów, która w tym kontekście jest istotna przenieść do wstępu, a wzmiankę o ekspozycji i popularyzacji wiedzy na temat obwarowań dodać do zakończenia.

5.2. Uwagi edytorskie:

W pracy pojawiły się liczne błędy edytorskie tj. literówki, błędy interpunkcyjne, brak źródeł ilustracji podanych w podpisie pod ilustracją lub ewentualnie w umieszczonym na końcu pracy spisie ilustracji (tom I i II-uwaga dotyczy głównie rycin jak się domyślam autorstwa doktoranta, ale tym bardziej należy ten fakt podkreślić), są też błędy gramatyczne i stylistyczne. Sporadycznie przy rycinach planów lub rzutów brakuje skali, na pozostałych rycinach często skala jest słabo lub całkowicie nieczytelna.

6. Wnioski końcowe

Dysertacja doktorska mgr Tomasza Kastka jest pracą wartościową.

Stwierdzam, że praca stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, jakim jest rozwój oraz przekształcenia obwarowań lewobrzeżnego Wrocławia w XIII-XIV wieku, opracowana na podstawie badań południowego pasa zewnętrznego obwodu obronnego. Autor wykazał ogólną, niezbędną wiedzę teoretyczną w dyscyplinie naukowej architektura i urbanistyka oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Sposób prowadzenia badań i warsztat metodologiczny są właściwe. **Zaprezentowane badania powinny być wydane drukiem ze względu nową wartość badawczą i reinterpretację uprzednich teorii, pod warunkiem gruntownej poprawy języka i dopracowania całości według uwag w pkt.5.**

Powyższa ocena przedłożonej pracy doktorskiej stwarza podstawę do stwierdzenia, że dysertacja naukowa wykonana przez Pana mgr Tomasza Kastka spełnia warunki Ustawy z dnia 14.03.2003 o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki. Wobec powyższego, wnoszę o dopuszczenie jej do publicznej obrony na Wydziale Architektury Politechniki Wrocławskiej.

Dr hab. Klaudia Stala, prof. PK